

MIRKO KOVAČ

A Meštrević család képes albumából

(RÉSZLET)

Avittas esőköpenyben jövök meg apám temetésére, megállok a házunk közelében. Annyi megaláztatás ért, nem csoda, hogy olyan kelletlenül és félve jövök haza. A tavasz túlságosan korán beköszöntött, de hiába fordult márciusra az idő, hűvös az alkony, és hirtelen sötétedik, az élet pedig, az egész itteni élet, ott szorong a meredek ormú nyugati hegy vette árnyékban; szinte minden átmenet nélkül rátör a hideg és az éjszaka.

Az ember, amint megáll és hegyezni kezdi a fülét, minden szót meghall odafönről, és könnyűszerrel megkülönbözteti egymástól a hangokat; ha pedig valamiféle fogadtatás vagy búcsúztatás van, minden olyan közelinek tetszik, mintha az egész itt játszódnék a nagy, négyszegletes ház felső szintjén, az ember feje felett. Jobbra és balra gyermekkorom, nagyrészt romokban heverő építményei. A falba befalazva már csak a régi kő itatóvályú van meg talán.

Akárki halad el errefelé az úton vagy a vágányokon, gyalogszerrel vagy lóháton, mind-egy, igencsak elbáméskodik, és nem rejti véka alá, mit gondol:

„Ejnye, de szép házak, ejnye, de szép vidék! S az emberek majd kicsattannak az egészségtől, hál' isten!”

De azt senki sem tudja, milyen nehezebbé esik az embernek hazajönni, akármelyik irányból jön is, milyen kínos beszédbe elegyedni a falubeliekkel, a módosabbjával, a csórókkal egyaránt. Hej, ha ott teremhetnének gyermekkorunk színhelyén, de úgy, hogy ne kelljen sehonnan sem jönni!

A katonaládát letettem a lábamhoz; fehérmű van benne, amely alaposan megszívta magát a sajt erős szagával. Északról vörös bauxitport sodort a szél. Az elszórt érc itt a hazavezető ösvény. Kialvatlanul és éhesen tekintettem házunk felé, a betett ablaktáblákra; ez mindig a halál jele. Olyan határozatlan és tétovázó vagyok, mintha minden előről kezdődne.

Már előre félek, nehogy valami kellemes esti szórakozást rendezzenek: például a családi album lapozgatását, gyászos képet vágva nehogy összecsődüljenek ott nekem; minden rokoni beszélgetés valóságos kínszenvedés, különösen, ha hazudni kényszerülök a fivéreimre, vagy ha anyám jajveszékelését kell csitítanom.

Előveszik-e újra a múltat, mivelhogy annak kátyújába ragad le minden család? Az anyám még most is bánkódik, azt hiszi, a sors sok örömmel maradt adósa, hiszen lánykora is alig volt, legszebb évei pedig csupa-csupa gonddal voltak kiköveve. A Meštrević atyafiság szerencsétlenül férjhez ment sarja szülőföldjének lankás tájairól csöppent ide, ebbe a sasfészekbe, ezekbe a sűrűn egymáshoz ragasztott pravoszláv házakba, ahonnan

belátni az egész megyét, s ahonnan szemmel lehet tartani mindent, ami odalent történik: ki jött és ki távozott, mikor keresztezik egymást az ellenvonatok, hol s mikor gyullad ki valami és lobban fel a lángja, melyik ösvényen kerül ki egymást a hodzsa és a pap. S mire jó mindez? Hát arra, hogy ha valaki odalentről közeledik, jókor felkészülhessenek a fogadtatására. A Meštreviček mindig szívesen látott és megbecsült emberek voltak.

Vajon szégyenlősen csak odalököm majd az ajtó kuckójába a kofferomat, és egyszerűen a föld alá süllyedek anyám korholását hallgatva, s türelmesen megvárom, míg alaposan kiszipogja és összeszedi magát? Amikor leengedi arcára az áttetsző fátyolt, ugyan szóhoz jutok-e? Meg tudom-e majd magyarázni neki, hogy egy gazember a családban nem sok, s hogy nem azért nem követtem fivéreim példáját, mert nem éreztem őket fivéreimnek, hanem mert durva embereknek fogtam fel őket, akiből – miközben hőstettek törték a fejüket – csak úgy dőlt a birkaszag. Ők voltak azok, akik elherdálták a szatócsboltból összespórolt kis jövedelmet. Most a Donat Meštrević kőfaragó műhelyében csiszolt márványkő alatt nyugszanak.

(Őszintén sajnálom, hogy elestem 1941-ben; halálukról a Népfelszabadító Háború Okmánytárának IV. kötete emlékezik meg, a Hadtörténeti Intézet kiadása, Belgrád, 1950.) Jómagam pedig a történelemtől meg a háború utáni évek ridegségétől meghibbant, jószerivel mezítláb járó bitang vagyok, csavargó, aki képtelen egy könnyet ejteni apja ravatala fölött.

Ha az album a család nagyságának levegőjét fogja árasztani, én megfulladok tőle. Semmi nem olyan romlékony, mint a hajdani családi dicsőség darabjai. Amikor ilyesmit hallok: ez a mi ménesünk volt, ezek a mi malmaink, s a mi szőlőinkben – a mostari HEPOK kebelezte be, ott termett a legjobb csemegezőlő –, az biztos jele annak, hogy ebben a házban semmi sem mozdul előre; jól tettem, hogy korán elszakadtam, megvettem a szüleimet, és ha tönkremegyek, rívó-picsogó anyámtól messze megyek tönkre. A „van” meg a „nincs” kormányozza ezt az egész koszos életet!

A LÓ. – Előzvegyült és gyászba borult anyám, amint leülök, felnyitja majd az albumot, és azonnal siránkozni kezd, s teszi ezt mindaddig, amíg oda nem lapoz arra az oldalra, ahol a ló van. A ló, a család büszkesége, kizárólag csak lovagoltak rajta, soha nem málházták, s számtalan levélben és megannyi vagyoni leltárban annyszor leírták már. Pusztulásával szertefoszlott az utolsó reménység, hogy valaha is jobb lesz, hogy a család visszaszerzi vagyonának egy részét.

Mi történhet, míg fekszem az ágyban, s egy vízcseppet szemlélek, amely megült a beázó mennyezetben? Várni... Kitágult szemmel várom tehát, akárcsak egyszer gyermekkoromban, amikor sárgaságban feküdtem, hogy a vízcsepp körte alakúvá nyúljon, majd lecseppenjen az ágyra, amelyen (1948-ig szatócsbolt-tulajdonos) apám feküdt paplanba burkolózva. Az anyám pedig újfent az albumban megörökített lóról mesél, már ki tudja, hányadszor! S megró, hogy semmi szépre nem emlékszem, én pedig valóban behatároltam magam: ez az a lélektani pont, amelyen megállapodva felséges a közérzetem.

Nem tudom, miért szedi elő apám halálának összes részleteit, méghozzá éppen akkor, amikor a ló jár az eszemben, amint elbotlik a fahíd korlátja tövében, elnézi a tovairamló folyót, eltöpreng a mulandóságról, szeme előtt feldereng a természetben elvégezhető sok-sok művelet, de csak hunyorog, forgolódik, a pofájával tátogva egy-egy marék zabot kunyerál a járókelőktől, végül feltápászkodik, és jó szaftosan leganéz. Most megállj, figyeld csak, figyeld a gőzölgő lóganét, mert gyermekkori emlékeid közé fog tartozni. Szippantsd

föl magadba mindazt, ami bomlik. Te légy az első, aki ezt mindenkinél jobban nyilvánosság elé tárja. Elbeszéléseidben mindenről, minden óráról beszámolsz, szólj hát erről is.

Apám akkor rúgta az utolsót, amikor kiitta a túvel kilyukasztott tojást. Az orcája úgy maradt, behorpadva, minthogy erőlködve szívta ki a tojásfehérjét. Anyám éppen csak hogy elmosta a bögrét, amikor apám még egy utolsót szippantott a szoba fülledt levegőjéből és a kellő mennyiségű halálból. Utoljára még egy hátborzongatót sípolt a torka, a szája tátva maradt, és vége lett. Anyám akkoriban már kezdett félrerakosgatni öreg napjaira. Félretett az egyházi adományra, így spórolt ő a Krisztussal való találkozásra. S miközben mindezt elősorolja, engem lassan elnyom az álom.

Milyen családi átok sújtja azokat a fiaikat, akik kivénhedt állatoknak titulálják a szüleit, vagy pedig azt kívánják az apjuknak, hogy üsse meg a guta?

A RAVATALNÁL. – Mi történik a fenyődeszka padlón, amelyen még meglátszik a pult nyoma? Becipelik az ebédlőasztalt, arra terítik ki a halottat, ismeretlen apám vadidegen testét. Hogy annak idején elhagytam a házat, nem is volt az egyéb, mint a tékozló fiú ki-röppenése (amit százszor megkeserülök még).

A földszintre nyíló, kitárt ajtó előtt, ott, ahol valamikor az asztal s egy kisebbfajta tizedsmérleg állt, s ahol 1943 karácsonján jókora jégcsap pottyant a fejemre az ereszről, széldeszkből ácsolják azt a ládafélét, amely majd befogadja apám testét.

A frissen gyalult fenyődeszka illata az orromat csiklandozza.

A rokonok, akik ott sürgölődnek a halott körül, vaskos tréfákat űznek, közben-közben pedig illedelemre intik egymást. Vajon a kezét hogy tegyék keresztbe? Pravoszláv módi vagy pedig az asszony hitének előírása szerint? Hiszen az asszony Meštrević lány, márpedig az ő családjában mindig akadt egy szerzetes barát. Aminek hallatán apám sohasem mulasztotta el megjegyezni:

„Egy barát annyi gazemberre!”

A felesége családját egész életében nem szűnt meg ócsárolni és pocskondiázni: messze környéken nem találni sem nagyobb családot, sem kevesebb lánygyereket, de több kurvát sem egy rakáson. Egy fának ennyi fattyúhajtása, hogy is jönnek a világra? Szapora a rossz-fajta, mint a nyúl. Apám persze túlzott; de hát – ha valakit sárba akarnak tiporni, ki törődik a kellően megválasztott szavakkal? A rokonok, amilyen közönségesek, nagyokat szel-lentenek, miközben átviszik apámat a ravatal gyanánt szolgáló ebédlőasztalra. Fojtottan röhögcsélnek, s a két művelet között nyakalják a pálinkát; isznak, mint a kefekötő. Hajba kaptak és legyalázták egymást az apám cipője miatt. Egy szempillantás alatt leszedték egymásról a keresztvizet, fölhánytorgatták egymás őseit, majd hirtelen elhallgattak, szétszé- ledtek a sötét éjszakában, nekem pedig meghagyták, hogy virrasszak a halott felett, amint illik, hogy egy percig se maradjon egyedül.

S miközben gyászórséget állok apám ravatalánál, húszévesen, félárván, s abban a tu-datban, hogy alighanem hamarosan egészen árva leszek, az jár az eszemben, hogy ez a most mozdulatlan arc mint révedt a földre a szülői értekezleteken, amikor alaposan be-feketítettek éjszakai diáksínyeimért; s amikor a padlásunkon egész raktárra való villany-kapcsolót találtak, amelyeket én szereltem ki valamennyi utamba eső intézmény, tehát a gimnázium falaiból is.

„Mintha a világosságtól félne ez a kölyök!” Kitépdestem a villanyvezetékeket, lever-tem az utcai lámpákat, arról ábrándoztam, hogy az elemek döntsék halomra a frissen

leásott távvezetékoszlopokat, és bár szaggatnák el a huzalokat úgy zengve-pengve, hogy egészen betöltse a kőpusztaságot!

GYÁSZÓRSÉGEN. – Amint megvirradt, svábbogár iramodott át fekete páncéljában a helyiségen, s ki tudja, melyik rejtekhelyen kucorodott le, hogy onnan figyelje a temetést.

Elhessegettem a legyeket, amelyek úgy gabalyodtak bele apám mozdulatlanra tapadt hajába, mint a rohadékba. Ez az arc... hányszor, de hányszor ült ki erre az arcra a mohó kéjvágy lárvája, s öntötte el, mint a tűz.

Ez a test tántorgott, bukdácsolt hazafelé a vasútállomásról a boltig, karmolásokkal a bőrén ez úszta meg a többi borisszával való számtalan tengelyakasztást, s itt, ugyanebben a helyiségben józanodott ki megannyiszor önnön bűzében, itt nyögdecsejt és éledezett aléltságából puffadtan és lomhán, újból és újból csodálkozva helyzetén, amelyre ébredt, de hálásan is egyszermind, hogy föltápáskodhat és odaállhat a pulthoz kiszolgálni.

Amint elkongatták a delet, apám itatni kezdte a bolti lebzselőket, és a plafonba durrogatott; egyszeribe a mulatozók és duhajok gyülekezőhelye lett a boltja. S mi történt? Megint csak fölöntött a garatra, és előlről kezdődött minden. Öklendezett és fújtatott és nyögött és csikorgatta a fogait, és vérbe borult szemekkel ébredezett, józanodott.

Csak olyankor szelídült meg, amikor ivócimboráit emlegette, akik sorra kiköltöztek a temetőbe. Özvegyeiknek ő lett a vigasztalója.

Életének két dátuma kapott méltó helyet a család történetében; az egyik, amikor köztölték vele, hogy nem májsorvadásban, hanem szifiliszben fog meghalni, a másik pedig 1948. június 28-a, amikor józan volt, mert a boltját államosították; késő estig folyt a leltározás. Apám pedig csak másnap csapott a homlokára mondván:

„De hiszen én tegnap egy cseppet sem ittam!”

S egy összetört öregember állt előttünk, már csak árnyéka önmagának. A megrögzött iszákos elmulasztott egy napot. Elég ahhoz, hogy összeroppanjon.

Anyámnak, persze, nagy teher esett le a válláról apám halálával, de azért ez még nem ok arra, hogy körültáncoljuk a sírját.

Milyen a haldokló ember? Olyan, mint azelőtt? Gondolok, mindenekelőtt a megüvegesedő szemekre, amint olyan tehetetlenül szegeződnek a rút valóságra: a futballpálya korhadt kerítésére meg egy düledező, régi épületre.

Ilyenkor látom, mint fonódik össze és viaskodik egymással a városok sorsa. Az, ahogyan hámlik a vakolat, a homok, a mész, vagy ahogyan fölhólyagzik a mennyezet, egyáltalán nem nyugtat meg, hogy itt másképpen volna.

Nyugton hagy-e bennünket a párosodó állatok emlékképe, amelyeket történelemórán vagy pedig a tehervonat lépcsőjéről láttunk?

S most mi van? Bébozásunk részeg apánkat a templomba, vagy pedig azt a tényt vegyük az életrajz mércéjéül, hogy az élet mindenütt, minden városban, azonos időegységen belül alakul? Micsoda undorral szemléltétek apátok zsugoriságát, kancsallá váló szemét, amíg a pénzt számolja! Amikor pedig szembe találjuk magunkat a cukrászdában kadaifot* habzsoló alkoholista képével, megfogadjuk magunkban:

„Örökre elhagyom a szülői házat!”

BORBÉLY JÁNOS fordítása

* Kadaif: lisztből, tejből és tojásból készült, sörbetel leöntött, orientális sütemény.